ABDÜLBÂKÎ-İ TEBRÎZÎ

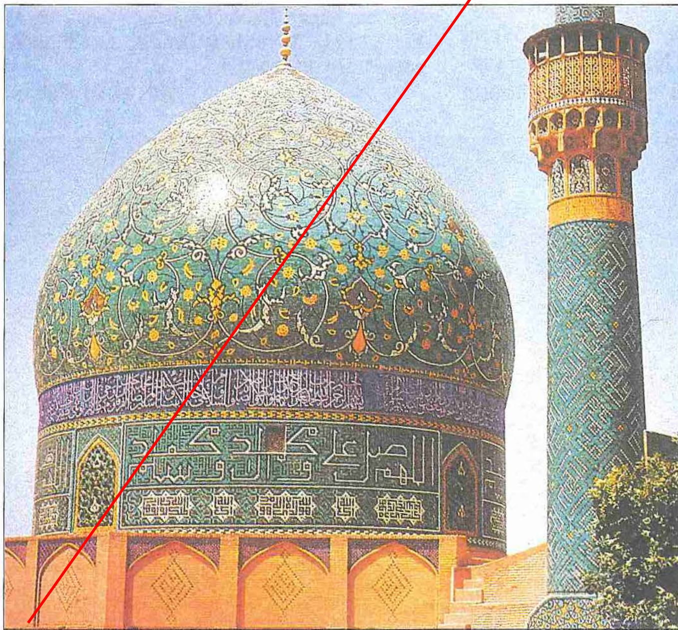
(عبدالباقى تبريزى)

(ö. 1039/1629-30)

Safevîler devri hattat ve şairi.

Nisbesinden de anlaşılacağı üzere Tebrizlidir. Doğum tarihi belli değildir. Öğrenim hayatının ilk dönemi Tebriz'de geçti. Dinî ilimlerle beraber felsefe ve matematik tahsil ettiği gibi hatla da meşgul oldu. Sülüs ve nesihte ilk hocası Alâ Beg Tebrîzî'dir. Daha sonra tahsilini ilerletmek için Bağdat'a gitti. Tasavvufa meyli olduğundan Bağdat Mevlevîhanesi'nde Mustafa Dede'ye bağlandı. Ondan sülüs ve nesih yazılarını meşkederek çok iyi bir hattat oldu; aynı zamanda tasavvufa da intisap ettiği için Sûfî lakabıyla anıldı. Kaynaklarda Dede Mustafa ismiyle anılan hocası hakkında bilgi yoktur. Dede Mustafa'nın, 1518'de vefat eden Şeyh Hamdullah'ın oğlu Mustafa Dede ile aynı kişi olması da mümkün değildir. Ancak Abdülbâkī'nin eserlerinde Türk hat üslûbu hâkim olduğuna göre, hocasının Türk olması kuvvetle muhtemeldir. Bağdat'a yerleşen hattat, orada çeşitli ilimlerde kendini çok iyi yetiştirdi. Ancak hattaki kudreti hepsinin üstünde olduğundan, daha çok hattat olarak tanınmıştır. *Tezkire-i Naṣrâbâdî* müellifi Muhammed Tâhir, bu bilgileri verdikten sonra kendisinin de bu büyük üstattan meşkettiğini, fakat kabiliyeti olmadığı için ilerleyemediğini söyler. Ahmed-i Râzî ve M. Ali Terbiyet, Tebrîzî'nin Hân-ı Hânân olarak tanınan Abdülemin Han'ın daveti üzerine Hindistan'a gittiğini ve 1596'ya kadar onun hizmetinde kaldığını belirtirler. Abdülalî Kâreng ise bu seyahatin Bağdat'tan önce gerçekleştiğini ve onun sanat hayatının hicrî XI. yüzyıldaki ilk on yılını Tebriz'de, ikinci on yılını Hindistan'da, üçüncü on yıllık devresini de Bağdat'ta geçirdiğini kaydeder. Abdülbâkī'nin sanattaki şöhreti yayılınca, I. Şah Abbas o sıralarda İsfahan'da yaptırmakta olduğu Mescid-i Şâh'ın tezyinî hatlarını yazması için onu davet etti. Hattat bu daveti kabul etmedi; fakat Bağdat'ın bir müddet sonra Şah tarafından ele geçirilmesi üzerine (1033/1623) İsfahan'a götürüldü. Sanatkâr burada Mescid-i Şâh'ın kuzey eyvanı ile kubbe yazılarını yazdı. Bugün de mevcut olan bu yazılar 1035 ve 1036 tarihlerini taşımaktadır.

Abdülbâkī-i Tebrîzî, Şah Abbas'tan bir yıl sonra öldüğüne göre, muhtemelen İsfahan'da 1039 (1629-30) tarihinde vefat etmiştir. Kaynaklarda çok iyi bir hattat olması yanında fazilet ve hikmet sahibi bir âlim, şair, iyi huylu ve merhametli bir sûfî olarak tanıtılmaktadır. Bâkī mahlasını kullanarak yazdığı Farsça şiirleri bu alandaki kudretini göstermeye yeterlidir. Çeşitli tezkirelerde örnekleri bulunan şiirleri bir divan halinde toplanmamıştır. Kendisine izâfe edilen bazı eserler varsa da bu eserlerin ona ait olduğu şüphelidir. Hz. Ali'nin *Nehcü'l-belâğa*'sına tasavvufî bir görüşle yazdığı söylenen *Minhâcü'l-velâye* adlı şerh bunlardan biridir. Ayrıca, *Riyâżü'l-ʿulemâʾ*da belirtildiğine göre, tasavvufî açıklamalarla yapılmış bir Kur'an tefsiri ile *Şerḥu's-Ṣaḥîfeti'l-kâmile* adlı bir başka eseri daha vardır.

Tezyinî hatlarını Abdülbâkī-i Tebrîzî'nin yazdığı Mescid-i Şâh'ın kubbesi - İsfahan

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Naṣrâbâdî* (nşr. Vahîd Destgerdî), Tahran 1317 hş. — Tahran 1361 hş., s. 206-207; Mirza Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâżü'l-ʿulemâʾ ve ḥiyâżü'l-füżalâʾ* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, III, 59-64; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âẕerbaycân*, Tahran 1314 hş., s. 144-146; A. Hayyâmpûr, *Ferheng-i Süḫanverân*, Tebriz 1340 hş., s. 77; Abdülmuhammed Îrânî, *Peydâyiş-i Ḫaṭṭ u Ḫaṭṭâṭân*, Kahire 1345, s. 187-190; Mehdî Beyânî, *Aḥvâl ü Âs̱âr-ı Ḫoşnüvîsân*, Tahran 1346 hş., II, 364; Habîbullah Fezâilî, *Aṭlas-ı Ḫaṭ*, İsfahan 1362 hş., s. 348; Ali Ekber Dihhudâ, *Luġatnâme*, Tahran 1970, s. 509; ʿAbd-al ʿAlī Kārang, "ʿAbd-al Bāqī Tabrīzī", *EIr.*, I, 105.

 ALİ ALPARSLAN

ABDÜLBÂRÎ, Kıyâmüddin Muhammed

(قيام‌الدين محمد عبدالبارى)

(1878-1926)

XX. yüzyıl başlarında Hindistan'ın siyasî hayatında önemli rol oynayan Hintli müslüman âlim.

Leknev'de doğdu ve burada yetişti. Başta Abdülbâkī b. Ali el-Leknevî ve Aynülkudât el-Haydarâbâdî olmak üzere birçok hocadan ders okudu. 1891, 1903 ve 1912 yıllarında hacca gitti; bu arada Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerini gezdi. Şerif Hüseyin'i ziyaret için gittiği Medine'de Seyyid Ali el-Vitrî, Seyyid Emîn Rıdvân ve Seyyid Ahmed el-Berzencî'den, Bağdat'ta da Nakîbüleşraf Seyyid Abdurrahman el-Keylânî'den hadis tahsil etti. 1913'te Müşir Hüseyin Kedvaî ile birlikte Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be'yi kurdu. Bu arada Osmanlı idaresine 31 Ağustos 1914'te gönderdiği bir telgrafta, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmemesini, girerse İngilizler tarafında yer almasının uygun olacağını belirtti. Osmanlılar'a yardım edilmesini istemeyenlere karşı mücadele verdi ve Osmanlı hilâfetini bütün gücüyle savundu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Hindistan Hilâfet Hareketi'nin başlatılmasına ön ayak oldu; 1918'de Hint-Müslüman Birliği'nin kurulmasına öncülük etti. Ardından Mahatma Gandi ile bir ittifak te-

meli oluşturdu. 1919'da Merkezî Hilâfet Komitesi'nin teşkilâtlanmasına yardımcı oldu. Hilâfet hareketi 1920'ye kadar, Hindistan Millî Kongresi'nin yaptığı gibi, İngiliz hükümetiyle ilişki kurmama politikası takip etti. Bu yıllarda Hintli müslüman âlimler arasında büyük bir itibar ve nüfuza sahip oldu. 1919'da, kurulmasına ön ayak olduğu Cem'iyyet-i Ulemâ-yı Hind'in ilk başkanı seçildi. 1921-1922 yıllarında hilâfetin korunması hususunda politikacılarla görüş ayrılığına düştü. 1923'te eyaletlerin bağımsızlığı fikrinin yeniden gündeme gelmesi, onu Hint-Müslüman Birliği'nin bozulması pahasına, İslâm'ı müdafaaya sevketti. 1925'te İbn Suûd hareketine karşı Huddâmü'l-Haremeyn adıyla bir cemiyet kurarak Hindistan'da büyük bir protestoya öncülük etti ve bu kampanya sırasında Ocak 1926'da öldü.

Devrinin büyük âlimlerinden biri olan Abdülbârî, Hint cemiyetinin modernleşmesinin getireceği problemlere çözüm bulmaya çalışmış, ulemâ ve pîrlerin çocuklarının geleneksel eğitimin yanı sıra modern bilgilerle de donatılması için 1905'te **Firengî Mahal*** de el-Medresetü'n-Nizâmiyye'yi kurmuştur. Ayrıca sûfîlerin cehaletinin tasavvufu gölgelediğini ve onların şeriata bağlı olmaları gerektiğini ileri sürerek İslâm tasavvufunun sistemli bir şekilde öğretileceği bir medrese kurulmasını zaruri görmüştür. Onun bu düşüncesi, 1916 yılında Ecmir'de kurulan Bezm-i Sûfiyye-i Hind tarafından da hedef olarak seçilmiştir.

İslâm'ın müdafaası ve güçlenmesi yolunda siyasî ve kültürel faaliyetlerle dolu hareketli bir ömür geçiren Abdülbârî, Kādiriyye-Rezzâkıyye ve Çiştiyye-Nizâmiyye tarikatlarına intisap etmiş, aynı zamanda Firengî Mahal ailesinin nüfuzlu bir pîri olmuştur. Aralarında Muhammed Ali ve Şevket Ali'nin de bulunduğu tanınmış birçok politikacı onun müridleri arasında yer almıştır. Eğitim ve öğretimle meşgul olmuş, birçok talebe yetiştirmiş, bu arada yüzden fazla kitap ve makale yazmıştır. Belli başlı eserleri şunlardır: *Âsârü'l-evvel min ʿulemâʾi Firengî Mahal, Hasretü'l-müsteşid bi-visâli'l-mürşid, et-Taʿlîku'l-muhtâr ʿalâ Kitâbi'l-Âsâr, Taʿlîkāt ʿale's-Sirâciyye, Mecmûʿu fetâvâ, Mülhemü'l-melekût şerhu Müsellemü's-sübût, el-Âsârü'l-Muhammediyye ve'l-âsârü'l-muttasile, el-Mezhebü'l-müʾeyyed bi-mâ zehebe ileyhi Ahmed.*

BİBLİYOGRAFYA:

M. İnâyetullah, *Tezkire-yi ʿUlemâ-yı Firengî Mahal*, Leknev 1930, s. 106-118; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, Haydarâbâd 1390/1970, VIII, 214-216; Afzal İkbal, *The Life and Times of Muhammad Ali*, Lahor 1974, s. 336-340; G. R. Thursby, *Hindu-Muslim Relations in British India*, Leiden 1975, s. 129-132; S. Abul Hasan Ali Nadwi, *Muslims in India* (trc. Mohammad Asif Kidwai), Lucknow, ts. (Academy of Islamic Research and Puplications), s. 116; Annemarie Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden-Köln 1980, s. 220; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâî, *ʿUlemâʾü'l-ʿArab fî şibhi'l-Kārreti'l-Hindiyye*, Bağdad 1986, s. 773-774; Gopal Krıshna, "The Khilafat Movement in India: The First Phase", *JRAS*, sy. 1-2 (1968), s. 37-53; Francis Robinson, *Separatism among Indian Muslims: The Politics of the United Provinces' Muslims, 1860-1923*, Cambridge 1974, böl. VII, IX; a.mlf., "ʿAbd-al-Bārī", *EIr.*, I, 106-107.

AHMET ÖZEL

ABDÜLBÂSIT el-MALATÎ

(عبدالباسط الملطي)

Zeynüddîn Abdülbâsıt b. Halîl b. Şâhin el-Malatî (ö. 920/1514)

Tarihçi, Hanefî fakihi ve müfessir.

844 (1440) yılında Malatya'da doğdu. Babası Halil Mısır'da vezirlik, Hama, Kudüs, Safed, İskenderiye ve diğer bazı yerlerde nâiblik görevlerinde bulunmuştu. Abdülbâsıt gençlik yıllarında tahsilini tamamlamak amacıyla Halep, Dımaşk ve Mağrib'i dolaştıktan sonra Kahire'ye yerleşti. Dımaşk'ta Kazasker Alâ er-Rûmî, Kıvâmüddin ve Hamîdüddin en-Nuʿmânî gibi Hanefî âlimlerinden, Trablus'ta da Burhân el-Bağdâdî'den ders aldı. Kahire'de ise Necm el-Kırîmî'den Arapça, meânî ve beyan, Şeref Yûnus er-Rûmî'den mantık, felsefe ve kelâm, Kâfiyecî'den muhtelif ilimleri okudu; Şümünnî ve İbnü'd-Deyrî gibi fakihlerden icâzet aldı. Tıp ve diğer bazı ilim dallarında da geniş bilgisi vardı. Bir müddet medreselerde ders verdikten sonra müderrislik görevinden ayrılıp kitap yazmaya başladı. Büyük bir kısmı risâle hacminde olan başlıca eserleri şunlardır:

1. *er-Ravzü'l-bâsim fî havâdisi'l-ʿumr ve't-terâcim* (Vatikan, Ar. 728). 2. *Neylü'l-emel fî zeyli'd-Düvel*. Zehebî'nin *Düvelü'l-İslâm* adlı eserine yazdığı zeyil olup 744-896 (1343-1491) yılları arasında meydana gelen olayları ihtiva eder. 3. *ed-Dürerü'l-vesîm*. Kutbüddin Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî'nin *Tekrîmü'l-maʿîşe fî tahrîmi'l-haşîşe* adlı eserine yazdığı şerhtir. 4. *el-Mecmaʿu'l-müfennen bi'l-muʿcemi'l-muʿanven* (biyografi). 5. *el-Kavlü'l-meʾnûs fî şerhi'l-Kāmûs* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1417, 223 varak).

Hacimleri üç ile elli iki varak arasında değişen şu on dört risâlesi Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 4793) bir mecmua içinde yer almaktadır: *Ġāyetü's-sûl fî sîreti'r-Resûl* (İstanbul 1328); *el-Menfaʿa fî sırri kevni'l-vuzûʾ mahsûsan bi'l-aʿzâʾi'l-erbaʿa; el-Kavlü'l-cezm fî târîhi'l-enbiyâʾ üli'l-ʿazm; er-Ravzatü'l-murabbaʿa fî sîreti'l-hulefâʾi'l-erbaʿa; Nüzhetü'l-esâtîn fî men veliye Mısr mine's-selâtîn; Mecmûʿu'l-bustâni'n-nûrî li-hazreti Mevlâna's-Sultâni'l-Ġūrî; ez-Zehrü'l-maktûf fî mahârici'l-hurûf; el-Ezkârü'l-mühimmât fî mevâzıʿa ve evkāt; el-Kavlü'l-hâs fî tefsîri sûreti'l-İhlâs; el-Kavlü'l-meşhûd fî tercîhi teşehhüdi Benî Mesʿûd; en-Nefehâtü'l-fâʾiha fî tefsîri'l-Fâtiha; el-Vusle fî mesʾeleti'l-kıble; Nüzhetü'l-elbâb muhtasaru Aʿcebi'l-ʿucâb; es-Sırru ve'l-hikme fî kevni'l-hamse salavât mahsûsan bi-hâzihi'l-evkāt.* Bunların dışında Hanefî fıkhına dair bazı eserlere de şerh yazmıştır.

Abdülbâsıt el-Malatî'nin *Nüzhetü'l-esâtîn fî men veliye Mısr mine's-selâtîn* adlı eserinden bir sayfa (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2044/1, vr. 1b)

